

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ТУРЦИЯ

Марин Русев

Геополитическото положение на което да е социално-икономически и културно-политически организирано пространство е най-концептуалната и най-динамичната подкатегория на географското положение, фокусираща в себе си влиянието на всички географски фактори. Авторското виждане за особения научен статус на геополитическото положение в системата на географското положение е приложимо за изследвания, чиито обекти представляват обществено организирани пространства от най-висок ранг — държави или регионални политико-икономически обединения. Предложената структура на географското положение може да залегне в основата на цялостната геополитическа характеристика на определена държава или регион. Настоящото изследване е опит за разчупване на традиционно силно икономизирания стереотип при географската характеристика на дадена държава.

Изясняването на научната и методологичната същност на географското положение (ГП) е един от фундаменталните и същевременно актуални въпроси в географията. По отношение на определението за ГП в научната литература не съществуват принципни различия между отделните автори. Повечето от тях го дефинират като отношение на даден географски обект или геопространство спрямо други геопространства. Отделните нюанси в дефинирането му произтичат от различните акценти и смисъла, който се влага в него за нуждите на конкретните научни изследвания. Очевидно е обаче, че оценката на ГП на дадено пространство има пряко отношение към социално-икономическото и културно-политическото развитие на отделни населени пунктове, природни и стопански обекти и райони, административни единици и държави, военно-политически или икономически регионални обединения. ГП е главен геополитически фактор, предопределящ конкретната историческа и пространствена съдба на народите и териториите, които те населяват в рамките на конкретни административно-политически или държавни граници.

Определен научен консенсус е постигнат и по отношение на виждането, че ГП е системна категория и се състои от взаимно свързани и взаимнозависими елементи (подкатегории) (фиг. 1). В този смисъл ГП притежава разнообразни характеристики, представляващи различни акценти на едно единно цяло. Социално-икономическата оценка на видовете (подкатегориите) ГП например се дефинира в зависимост от спецификата на конкретния обект на изследване — селище, район, административна единица, държава, регион, континент. Трябва да се подчертае, че някои от подкатегиите на ГП се отличават със значителна мобилност в оценката, докато за други са характерни относително постоянни величини в исторически аспект. Към първата група спадат икономге-

ографското положение (ИГП) и политико-географското положение (ПГП), и особено някои техни подкатегории като транспортното, търговското, туристическото, военното и донякъде етноконфесионалното ГП.

Що се отнася до структурата на ГП и съподчинеността между отделните подкатегории, може да се каже, че това са все още недостатъчно изяснени и спорни моменти в научната географска литература. Очевидно е, че отделните подкатегории на ГП са силно зависими една от друга и промените, в която и да е от тях оказват влияние върху цялостната същностна характеристика на категорията ГП (Карастоянов и др., 1993). Характерът на тези зависимости обаче остава дискуссионен въпрос, който трудно се поддава на дефиниране.

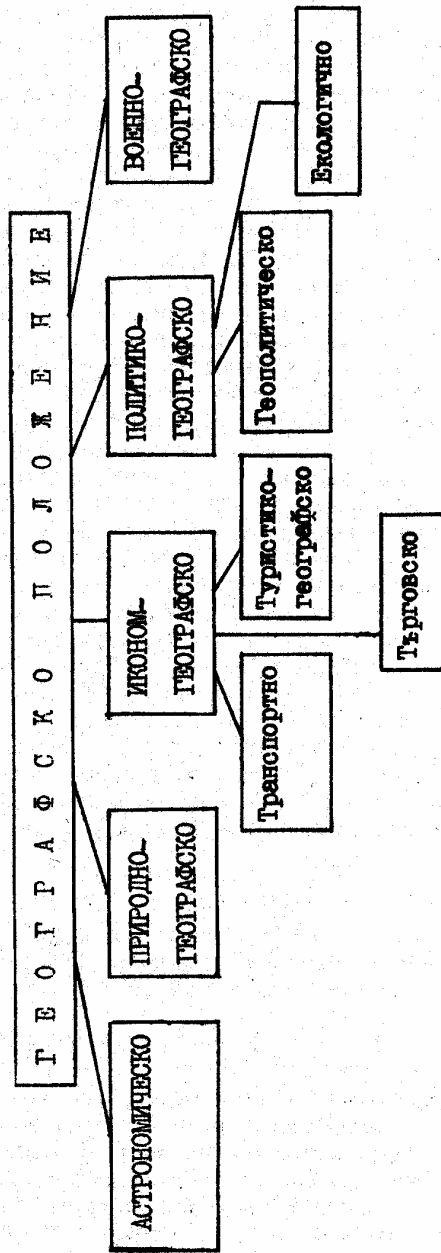
Геополитическото положение (ГПП) на дадено пространство — територия, акватория или геотория (Алаев, 1983) трябва да се разглежда в качеството на неотменна част от ГП. Нещо повече, ГПП на което и да е социално-икономически и културно-политически организирано пространство представлява най-концептуалната и най-динамичната подкатегория на ГП, фокусираща в себе си влиянието на всички географски фактори — природни, икономически и политически. В този смисъл характеристиката на ГПП на дадена държава или регион съчетава в себе си комплексната оценка на природно-ресурсният потенциал, етно- и демографската ситуация, социално-икономическите особености, исторически наслонената традиция и съвременните културно-политически реалности в нея на фона на обкръжаващото я пространство в регионален и глобален мащаб. Авторското виждане за особения научен статус на ГПП в системата на ГП е представено на фиг. 2. Трябва да се подчертае, че такава структура на ГП и такъв определено политико-географски акцент в нея е безспорно приложим само, когато обектът на изследване засяга общественоорганизирано пространство от най-висок ранг — държави или техни регионални обединения. По-детайлното изясняване на този проблем трябва да бъде предмет на отделно по-задълбочено научно изследване. Освен това определен интерес представлява възможността предложената схема да залегне в основата на цялостната геополитическа характеристика на определена държава или регион, тъй като засяга почти всички аспекти от функционирането им. Настоящото изследване е скромна опит в тази посока, желание за разчупване на традиционно силно икономизирания стереотип при географската характеристика на дадена държава.

* * *

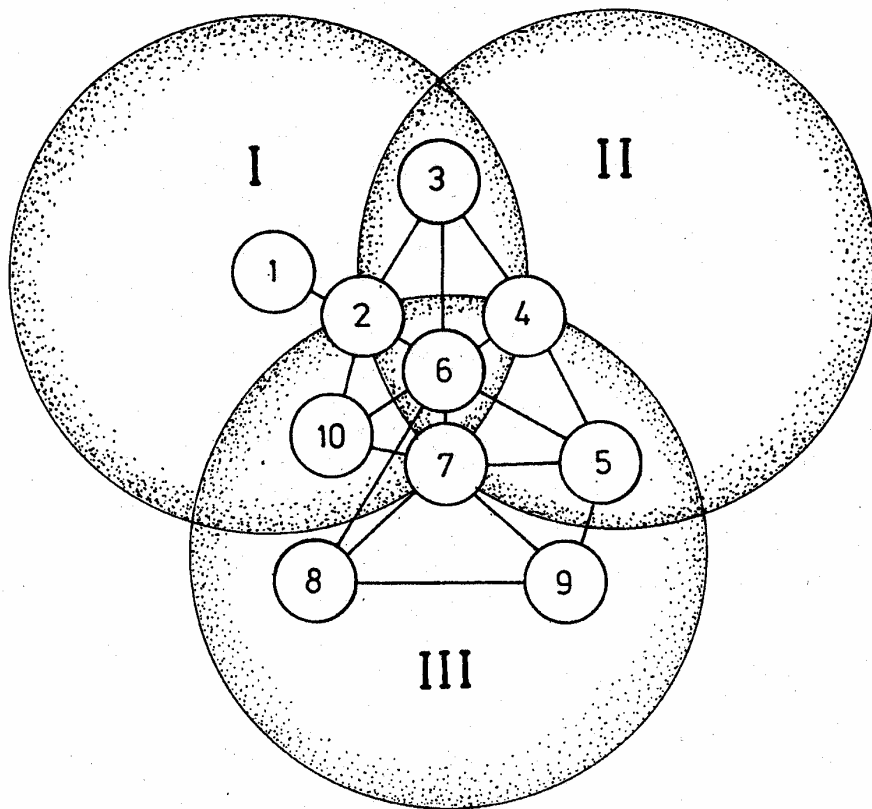
Геополитическата значимост на Турция днес се определя от редица природни, исторически и социално-икономически дадености, без чието отчитане нейното място и роля в съвременния свят не биха били достатъчно добре изяснени.

Природногеографското положение (ПрГП) е отношението на компонентите на природната среда (хидроклиматични, геоморофоложки, почвено-растителни и пр.) към дадено геопространство. Това положение предопределя спецификата на природно-ресурсният потенциал на дадена територия и е решаващо условие за обществено-икономическото развитие на страните. В основата на природногеографското лежи астрономическото географско положение, тъй като предопределя неговите главни параметри.

Най-важен природен ресурс за всяка държава е големината на нейната територия. Турция е една от големите държави в света (781 хил. km² — 0,5 % от земната суша — 36-то място), чиято територия е приблизително равна на териториите на Франция и Великобритания, взети заедно. Разликата в астрономи-

Фиг. 1. Примерна схема на географското положение (по Карастоянов, 1994)

Фиг. 2. Примерна структура и взаимозависимости между макрокатегориите (I—III) и подкате-
 гориите (1—10) на географското положение: I — природногеографско; II — икономгеографско;
 III — политикоеографско; 1 — астрономическо; 2 — геоекологично; 3 — туристическо; 4 —
 транспортно; 5 — търговско; 6 — геополитическо; 7 — военностратегическо; 8 — етно-конфесио-
 нално; 9 — историко-политическо; 10 — вододелно

ческото време между най-западната (остров Имроз) и най-източната (планина-
 та Малък Арарат) точки е 1 час и 15 мин. (1565 km), но централното време се
 определя по 30-градусовия меридиан (Ж а р а с л а в о в, 1995). Разположението
 на страната между 36-тия и 42-рия паралел предопределя господството на суб-
 тропичния географски пояс.

Турция е евро-азиатска държава. Нейната азиатска част е добре засебена в
 рамките на п-в Мала Азия, а европейската (едва 3 % от територията ѝ) има
 преди всичко военно-стратегическо и транспортно-икономическо значение. Над
 2/3 от границите на страната са морски. Черноморските и средиземноморски-
 те брегове са стръмни и слаборазчленени, докато бреговете на Мраморно и
 Егейско море са леснодостъпни и удобни за пристанищна дейност. Важно стра-
 тегическо значение имат проливите Босфор, Дарданели и Мраморно море,
 които, въпреки международния си статут, на практика са вътрешни водни ба-
 сейни на Турция.

Природно-ресурсният потенциал на Турция е важна предпоставка за нейното социално-икономическо развитие. Страната е разположена върху част от Алпо-Хималайската планинска система и се отличава със значителна средна надморска височина (1130 m), което предизвиква проблеми в развитието на земеделието и транспорта, но създава широки възможности за развитието на добивната промишленост, горското стопанство, туризма, животновъдството, енергетиката и пр. Това дава съществен отпечатък върху регионалната специфика и специализация на отделните нейни територии. С най-голямо значение са плодородните крайбрежни низини, където е съсредоточена по-голямата част от демографския, селскостопанския и промишления потенциал на страната.

Земните недра на Турция са богати на разнообразни полезни изкопаеми. Като изключим горивата, на страната се падат около 2 % от световните запаси на минерални суровини (С т а р ч е н к о в, 1990). По запаси на хромови и волфрамови руди тя е на едно от първите места в света. Страната е добре обезпечена с горива (предимно въглища) и руди на черни и цветни метали.

Благодарение на разположението в южните географски ширини и въздействието на топлите морета значителна част от крайбрежните територии са в зоната на субтропичния климат. В централните и особено в източните планински части господства континентален климат. Страната има голямо водно богатство. От нейната територия водят началото си двете най-големи реки в Близкия Изток — Ефрат (971 km до границата със Сирия) и Тигър (523 km до границата с Ирак). В рамките на страната протичат също такива големи реки като Казълърмак (1355 km), Сакария (824 km), Сейхан (560 km) и др. Водните ресурси напълно обезпечават нуждите на страната. Важно е да се отбележи, че Турция притежава 1,3 % от хидроенергийните ресурси на планетата (Е п е г у . . . , 1994). Въпреки че се използва едва 1/10 част от тях, във ВЕЦ се произвеждат 35 % от електроенергията на страната.

ГеоекOLOGичното (еколого-географското) положение на дадена страна се определя преди всичко от големината и морфоструктурните особености на нейната територия, посоката на трансгранично движение на замърсени въздушни маси, обема, качеството, сезонността и направлението на реките, които са с международен политико-икономически статут и пр. Страните с изгодно еколого-географско положение се намират встрани от пътищата на замърсени водни или въздушни маси или замърсяват повече своите съседи, отколкото биват замърсявани. Изключително изгодно е вододелното географско положение, което дава редица политикостратегически преимущества. От голямо значение при определянето и оценката на еколого-географското положение на дадено пространство е разполагането или транспортирането в близост до държавните граници на ядрени централи, радиоактивни и токсични материали и други опасни обекти, чието въздействие е потенциално, но създава поводи за значителни междудържавни спорове и конфликти.

Като цяло еколого-географското положение на Турция може да се определи като изгодно. Нейната географска засебеност и вододелно географско положение я правят относително независима по отношение на речния отток, използване ресурсите на континенталния шелф и пр. Единствено близкото съседство на редица гръцки острови създават двустранни проблеми при експлоатацията на рибните и минералните ресурси на шелфа. До известна степен неблагоприятно е и положението на страната спрямо движението на замърсени въздушни маси с централноевропейски, апенински и балкански произход (Р у с е в, 1993). Нови нюанси през последните десетилетия създава увеличаващият се нефтен трафик през проливите, като засега Анкара успява да извлече политически дивиденти от неколкостранните екологични катастрофи в акваторията им.

Икономгеографското положение (ИГП) отразява отношението на дадено геопространство към икономическия потенциал на съседните страни или световните производствени центрове и пазари. Главен акцент при определянето на икономгеографско положение се поставя върху оценката на някои от неговите най-важни подкатегории — транспортно, търговско и туристическо, които обаче до голяма степен са и функция на природногеографското и политико-географското положение.

Турция е разположена в зоната на контакта между Европа, Азия и Африка, което ѝ предоставя изключителни възможности да играе ролята на своеобразен мост между държави с различна степен на социално-икономическо развитие. Страната лежи на главния път от Западна Европа за Близкия и Средния Изток, път, който е свързвал Изтока и Запада още от древни времена. След разпадането на бившия СССР нейната територия се разглежда като важна транспортно-икономическа алтернатива за новите суверенни държави от Кавказ и Средна Азия. Столицата Анкара се намира на еднакво разстояние по въздуха от градове като Кайро, Бенгази, Неапол, Будапеща, Киев, Баку и Багдад. Географската близост до черноморските и източносредиземноморските пристанища създава изключително благоприятни възможности за икономическите контакти на страната.

От особено транспортно-стратегическо и военно-политическо значение за Турция са Проливите. Режимът за преминаване през тях в мирно и военно време се регулира от приетата на международната конференция през 1936 г. в Монтрьо конвенция. През 1994 г. Турция предприе едностранни стъпки по въвеждането на нови навигационни правила. Като претекст се изтъква необходимостта от подобряване на екологичната безопасност на морския трафик. Взетите мерки засягат преди всичко интересите на страните от черноморския басейн и най-вече — износа на руски нефт и радиоактивни материали. Като реакция Москва се зае с амбициозен план за строителството на нефтопровод през България и Гърция, а дебитът му ще бъде 600 хил. барела дневно.

Мюсюлманските републики Казахстан и Азербайджан обаче предпочитат да транспортират нефта си през турска територия. Западните капитали се отнасят по-благоприятно към този проект, въпреки че ще струва 6—7 пъти повече. Причината е в желанието им Русия да няма възможност да контролира нефто-газовата политика на средно-азиатските и кавказките републики, чийто газови запаси например съставляват 6 %, а нефтените — 4 % от световните. През 1994 г. започна строителството на 1920-километров тръбопровод от Баку до турско пристанище Юмурталик, чийто капацитет ще бъде 700 хил. барела дневно. В процес на проектиране е тръбопровод през турска територия, който да бъде най-късия маршрут за доставяне на казахстански нефт до световните пазари. За всички посочени проекти обаче има един сериозен проблем — преминават през размирените кюрдски територии.

Търговското географско положение е функция на природното и транспортното, но силно зависи от икономическата мощ на страната и нейните съседни, както и от конюнктурно променящата се политическа ситуация в региона. Значимостта на съвременна Турция за световната икономика се определя преди всичко от нейната селскостопанска мощ, както и от бързите темпове на развитие на добивната и някои отрасли на обработващата промишленост. На табл. 1 е показан относителният дял в производството и експорта на стоки, който е съпоставим или надвишава относителния дял на територията (0,5 %) и населението (1,1 %) на страната спрямо световните показатели.

Т а б л и ц а 1

Относителен дял (%) на население, територия, производство и експорт на стоки спрямо световните показатели

Показател	Относителен дял спрямо света (%)	Показател	Относителен дял спрямо света (%)
Население	1,1	Производство на синтетични влакна	2,0
Територия	0,5	Производство на захар	2,0
Производство на електроенергия	0,6	Производство на памучни влакна	2,5
Национален доход	0,6	Производство на памук	3,0
Производство на чугун	1,0	Брой на отглежданите овце	3,5
Производство на ръж	1,0	Производство на пшеница	3,7
Експорт на селскостопански стоки	1,0	Производство на ечемик	4,5
Производство на растителни масла	1,0	Експорт на тютюн	5,0
Производство на рафинирана мед	1,0	Добив на хромова руда	5,3
Тонаж на морския търговски флот	1,0	Производство на вълнени влакна	5,4
Производство на леки автомобили	1,2	Производство на захарно цвекло	5,7
Въгледобив	1,2	Производство на чай	6,0
Производство на стомана	1,6	Производство на ориенталски тютюн	10,0
Производство на картофи	1,7	Производство на лешници	33,2

Изчислено по: Energy Statistics Yearbook 1992, New York, 1994.

Images économiques du monde 1994-95, 39e Anee, Paris V^e, 1994.

UNCTAD Commodity Yearbook 1994, New York and Geneva, 1994.

Икономическият и търговският потенциал на съседните държави от първи ранг (Грузия, Армения, Азербайджан, Иран, Ирак, Сирия, Гърция и България) е съответно 6 и 5 % от световния. В тези страни живеят 3 % от населението на планетата. Ако включим и дела на страните-съседи от втори ранг (Афганистан, Пакистан, Саудитска Арабия, Йордания, Ливан, Албания, Македония, Югославия, Румъния, Русия и Туркменистан), то относителният им дял по тези показатели нараства съответно на 11, 9 и 10 %. Ако към групата на държавите от обкръжаващото Турция икономическо пространство добавим средиземноморските и черноморските държави, като Италия, Египет, Украйна и други, чиято географска достъпност е равна и дори по-добра по транспортно-търговски характеристики, то техният потенциал се удвоява. В действителност обаче поради редица икономически и политически причини главните търговски партньори на страната са страните от Западна Европа и САЩ (над 50 % от външнотърговския оборот).

Вече над 30 години Турция е асоцииран член на ЕС. През март 1995 г. е сключен митнически съюз, което е важна крачка към пълното членство в общността. Но въпреки че турската армия играе важна роля в НАТО, Западът засега не бърза с окончателното решаване на този въпрос. Политическият елит и деловите среди на страните членки на ЕС изразяват сериозни опасения от вземането на прибързани решения в тази посока поради продължаващото бързо демографско нарастване на страната, значителната безработица, ниския жизнен стандарт, големия потенциал и високата конкурентоспособност на леката промишленост и аграрния сектор. За по-убедителна аргументация на отказа в полемиката се включват и редица чисто политически мотиви — човешките права, кюрдския и кипърския въпрос и пр. Яростен противник на приемането на Турция в ЕС е Гърция. От своя страна Анкара заявява, че забавянето на интегрирането със Западна Европа благоприятства разрастването на ислямския фундаментализъм в страната.

Нов момент във външноикономическата стратегия на Турция след края на студената война, който предизвиква и силен политически резонанс, са опитите

на Анкара да възвърне влиянието си върху териториите от времето на Османската империя. Като стратегически важен вектор се смята средноазитаският, където новите суверенни републики са изправени пред избор между светския турски или ислямския ирански модел на бъдещо развитие. Турция се зае с изграждането на новите държавни структури в т. нар. „тюркски свят“, чийто демографски потенциал според доста произволните изчисления на управляващата елит е над половин милиард души (К о л е в, 1994). Само през последните 3 години Турция е отпуснала кредити на държавите в региона на стойност над 4 млрд. долара. Средствата се използват за подпомагане на леката промишленост, устройството на въоръжените сили, в областта на образованието и др. В по-далечно бъдеще Турция декларира готовност за катализиране на процесите на създаване на общ тюркски икономически съюз, общи комуникации, въоръжени сили, единна тюркска азбука и пр. Икономическата мощ и като обем, и като единствено условие обаче едва ли ще бъдат достатъчни за изпълнение на амбициозните цели на Анкара в региона.

Активните усилия на държавното ръководство за лидерство сред обкръжавания Турция свят намериха израз и в идеята за създаване на Черноморски икономически съюз. Анкара беше главният инициатор за реализирането на тази идея на високо междудържавно политическо равнище. Но анализът на неблагоприятните за това фактори (религиозна и етническа разнородност, несъвместимост на икономическия потенциал, неразвитост на инфраструктурата, политическа и военна нестабилност) подсказват, че пълноценното функциониране на такъв икономически съюз засега е трудно осъществимо.

Основен елемент в новата икономическа политика на страната е изграждането на свободни икономически зони, чиято главна цел е да акумулират капитали, технологии и икономическа енергия при ускоряване на интеграционните процеси на страната с деловите среди от цял свят. Освен това проектираните, изграждащите се и вече функциониращите свободни икономически зони в Самсун, Истанбул, Измит, Бурса, Измир, Анталия, Мерсин, Адана и др. играят ролята на главен катализатор за ефективна вътрешнорегионална икономическа политика.

Туристическото географско положение, чийто измерения зависят от природните дадености и финансово-икономическите възможности на дадена страна, но често са подвластни и на вътрешно- и външнополитически фактори. Турция притежава изключително висок туристически потенциал — природни забележителности, културно-исторически паметници, благоприятно транспортно географско положение и пр. На територията на страната се намират две от т. нар. „седем чудеса на света“, привлекателни плажни ивици с добре уредени морски курорти, многобройни природни феномени, уникални архитектурни обекти от различни епохи. Напоследък Турция е обект на интензивен стопански туризъм от страна на дребни предприемачи от бившите социалистически страни. През 1993 г. страната е посетена от над 7 млн. туристи. Нейният туристически потенциал обаче не се използва пълноценно поради недостатъчно високото ниво на обслужване, вътрешната политическа нестабилност, породена от кюрдските акции и пр.

Важни нюанси в оценката на комплексното икономгеографско положение на Турция внасят размерът на външния дълг (около 55 млрд. долара — почти 1000 долара на жител) и големият брой на работещите зад граница (над 3 млн. души — около 2,5 млрд. долара преки задгранични преводи в страната).

Политико-географското положение (ПП) е конкретна оценка на политическото обкръжение на дадено геопространство (държава,

междудържавно обединение или политико-административна единица). Необходимо условие за обективна оценка на ПГП на Турция в наше време е неговото разглеждане както в пространствен, така и в исторически аспект. Съществени моменти при изясняване спецификата на ПГП е проследяването на историческото формиране на държавната територия и етноконфесионалния състав на населението, отношенията на страната със съседите, военното равновесие в региона, ефективността на външната ѝ политика и пр.

Поради кръстопътното си географско положение п-в Мала Азия има история, пряко свързана с всички по-значими събития в Евразия през Античността и Средновековието. Най-старият доказан културен пласт по тези земи се свързва с държавата на хетите, която възниква през XVII в. пр. н. е. По времето на своя апогей тя господства над полуострова, Северна Сирия, Двуречието и води равностойна борба с Египет. През XIII в. пр. н. е. нейните територии нахлуват древногръцките племена от запад, асирийците от югоизток и фригийците от северозапад, които асимилират местното население. През VIII в. пр. н. е. в източните райони на съвременна Турция се заражда арменската държава Урарту. През V в. пр. н. е. п-в Мала Азия е завладян от персите, а през IV в. — от войските на Александър Македонски. След неговата смърт Малоазийското царство се управлява от един от военачалниците му — Селевк. Еленистичната държава на селевкидите просъществува под една или друга форма около 300 години, след което попада под властта на Рим. Правоприемник на Римската империя в региона след нейното разделяне става Византия, чието могъщество се простира от Балканския п-в до Северна Африка и Близкия Изток.

През VII—VIII в. от н. е. в югоизточните провинции на империята се появяват арабите. Те използват някои турски племена като наемници, разпространяват мохамеданството сред тях и им дават земи в завладените територии (Владиков, 1988). През X в. един от турските военачалници — Селджук, се провъзгласява за независим и създава голяма държава. През XIII в. един от силните турски емири — Осман, надделява над останалите племена и започва експанзия както срещу Византия на запад, така и срещу арабите на юг и югоизток. След едно столетие османската държава (империя) вече владее целия полуостров. Знаменателна е 1354 г., когато войските на Мурад I за пръв път преминават на европейска земя през Дарданелите и обявяват Адрианопол (Одрин) за своя столица. Решаваща за съдбата на балканските народи е 1389 г., когато след битката при Косово поле турците стават господари на почти целия Балкански полуостров. През 1453 г. след продължителна обсада е превзет най-големият имперски център на силата — Константинопол. Византийската империя изчезва завинаги. Първоначално в нейните азиатски и африкански територии нахлуват арабите, а впоследствие — техните геополитически наследници — османските турци.

Новата империя не се ограничава със завоюването на Мала Азия и Балканите. В името на „правата вяра“ през XV в. турците подчиняват Крим, Кавказ, Месопотамия, Сирия и Арабия със свещения град Мека. В Африка те завоюват цялото средиземноморско крайбрежие с изключение на Мароко. При Сюлейман I (1520—1566) империята прониква дълбоко в Централна Европа. Едва под стените на Виена и в морската битка при Лепанто турският натиск е спрял. През XVI в. държавата е в своя апогей, владеейки територии в Азия, Африка и Европа. Следващите векове са белязани от бавния залез на турското величие. Последният удар върху империята е нанесен след Първата световна война. Съвременните граници на Турция се формират като резултат от Лозанския договор (1923 г.).

В исторически план съвременна Турция може да се приеме като своеобразен геополитически наследник на Османската империя, приела от своя страна геополитическата традиция на Византия и Арабския халифат. Всъщност съвременната външна политика на Турция в региона е до голяма степен отражение на това геополитическо наследство.

Етно-конфесионалното географско положение е проекцията на расите, народите и културите върху дадено геопространство. То е относително динамична категория, защото е променлива във времето и пространството. В етно-конфесионално отношение съвременното население на Турция се отличава с изключително разнообразие. Когато през XI в. в Анадола се появяват първите групи тюркски номадски племена, те заварват коренно заселени народи, като гърци, арменци, кюрди, лази, араби, асирийци, грузинци и други, които са преставители на индо-европейската, семитската и кавказката езикова група и изповядват различни направления на християнската и мюсюлманската религия. Смесването на тези племена и народи до голяма степен формира облика на съвременния турски етнос. Голяма част от старото население на полуострова обаче и до днес запазва своята културно-историческа и етно-конфесионална идентичност. В продължение на няколко столетия в бившата империя се провежда политика на икономическо и административно подтискане на немюсюлманското население, поощряване на приемащите исляма и репресии срещу неподатливите народи. На особено силни репресии и гонения, достигащи форми на открит геноцид, са подложени арменците, асирийците, българите, гърците и кюрдите.

След 1908 г. младотурското правителство се придържа към идеологията на „османизма“, според която „цялото население на империята, независимо от религия и националност, по силата на своето равноправие, представлява единната османска нация“ (Н о в и ч е в, 1965). В продължение на вече 70-годишната републиканска история на страната турското ръководство води политика на пълна асимилация на малцинствата. Днес националната принадлежност в държавата почти напълно се отъждествява с гражданството. Така например чл. 66 от конституцията на страната гласи: „Всеки, който е обвързан с гражданството на турската държава, е турчин“. Освен това в нея недвусмислено се заявява, че децата на баща-турчин или майка-туркиня са турци. Независимо от това днес в Турция живеят над 25 националности, които съставляват 1/5 от населението и населяват почти 1/4 от територията ѝ.

Основната съставна част на турското население са османските турци. Те са абсолютно мнозинство в 3/4 от административните области на страната. По произход малцинствените групи могат да бъдат класифицирани като тюркски (юруци, зейбеци, туркмени, татари, гагаузи, казълбаши) и нетюркски (кюрди, араби, гърци, арменци, евреи, лази, грузинци, абхазци, цигани, черкези, албанци, българи). По голямата част от нетюркското население живее в източните райони, където половината от жителите освен турски говорят и още един език (С т а р ч е н к о в, 1990). Според официалната позиция на Анкара в страната съществуват само три малцинствени общности, признати в съответствие с Лозанския договор — гръцка, арменска и еврейска. Понякога към тях се прибавя и четвърта — българската, призната по двустранния договор от 1925 г. По този начин Турция едновременно поддържа международния си имидж като легитимна най-безопасна за вътрешната си етническа политика незначителни малцинства и търси основания за претенции към правата на „своите“ малцинства в съседните страни (Н е д е в, 1994). Всъщност темата за т. нар. „външни турци“ е крайъгълен камък във външната политика на Турция в региона от Босна и Санджак до Сибир.

От особено значение за международния авторитет на Турция е състоянието на вътрешнополитическата обстановка. Тя е следствие от избрания унитарен модел на развитие, гарантиран от силната власт на държавните институции. В този смисъл главните препятствия в стремежа на страната за пълно интегриране към европейските структури са кюрдският въпрос, фундаменталистките тенденции в обществото, алевитският проблем, спазването на човешките права и пр.

Кюрдите са най-голямата етническа общност в страната след турците. Те населяват източните райони на Турция, известна под названието „Кюрдистан“. Неговата източна част е разположена на територията на Иран, а южната — в Ирак. Общо в тези три държави живеят около 30—35 млн. кюрди, в т. ч. 10—12 млн. населяват Турция. Това, както и изискванията на западните демокрации за спазване на правата им и разрешаването на въпроса за тяхната културно-политическа автономия, лежи в основата на трудноразрешим вътрешнодържавен въпрос, чийто международен резонанс рефлектира и върху международния авторитет на страната. Откритата война, която води Анкара срещу т. нар. кюрдски екстремисти, през последните 12 години вече е отнела живота на около 20 хил. души. Очевидно е, че ако управляващите среди в страната не предприемат мерки за демократично интегриране на кюрдските райони, през XXI в. Кюрдската работническа партия може би ще има силата и световната популярност на Организацията за освобождение на Палестина днес. От друга страна, колкото и спаредлива да е кюрдската кауза, то тя едва ли ще получи международна подкрепа, ако нейната главна цел е сепаратизмът и разрушаването на държавния ред в региона.

В религиозно отношение по-голямата част от населението на Турция принадлежи към сунитското (най-разпространеното в света) направление в исляма. В Турция практически няма представители на чистия (ирански) шиизъм, но сред кюрдското, арабското и казълбашкото население има много привърженици на различни негови направления. Най-многобройни (почти 20 млн. души) сред тях са алевитите, чието по-хуманно тълкуване на исляма често предизвиква брутални прояви на насилие от страна на фундаменталистките настроените обществени слоеве.

Важен момент при оценката на политико-географското положение е характеристиката на държавните граници и отношенията на страната с нейните съседи. Най-значимият в политико-икономическо и военно-стратегическо отношение съсед на Турция е Гърция. Всъщност общата сухопътна граница между двете страни е едва 212 km и сама по себе си играе малка роля в отношенията между тях. В основата на тези отношения лежат преди всичко исторически наследени териториални и етнически спорове, възникнали след освобождението на Гърция от тюрското господство през XIX в., гръцката агресия на п-ов Мала Азия през 1920 г., военният конфликт през 1974 г. и пр. Главни моменти в съвременното турско-гръцко противостояне са кипърският въпрос, гръцките мюсюлмани, гърците в Турция, шелфовата зона и въздушното пространство в Егейско море и др.

Отношенията между Турция и България имат преди всички транспортно-икономически и етно-конфесионални измерения и като цяло се отличават с понисък конфликтен потенциал. Исторически те все още са обременени от продължителното противопоставяне между двата идеологически лагера и т. нар. „голяма екскурзия“ през втората половина на 80-те години. Днес двете страни акцентират върху икономическото сътрудничество, мерките за повишаване на взаимното доверие, откриването на нови ГКПП по общата граница (269 km) и

пр. Определено може да се твърди, че България е може би единствената държава, с която Турция е в състояние да гради добросъседски отношения от европейски тип.

Границите на Турция с бившите съветски републики Грузия и Армения (общо 610 km) имат по-малко транспортно-икономическо значение. Тяхната стойност се определя най-вече от значимостта на Кавказкия геополитически възел. Специфични нюанси след разпадането на СССР придобиха отношенията с Армения, за която преодоляването на транспортно-икономическата блокада на страната днес е от жизненоважно значение. Затоплянето на двустранните отношения е продиктувано и от интересите на Турция за прокарането на нефто- и газопроводи през територията на Армения. Голям конфликтен потенциал обаче крият отношенията на последната с Азербайджан и особено статута на анклавната Нахичеванска област, на която Турция е един от гарантите според договорите със СССР от началото на 30-те години.

Държавната граница на Турция на югоизток и юг е с Иран (454 km), Ирак (331) и Сирия (877). Главните политико-географски вектори в двустранните отношения с Иран и Ирак са обусловени от кюрдския въпрос, а в отношенията с Ирак и Сирия немалка роля играе въпросът за режима на използване водните ресурси на реките Тигър и Ефрат, в горните течения на които Турция строи мощни водноенергийни каскади. Водите на тези реки обаче имат жизнено важно значение за стопанското развитие на Сирия и Ирак.

Военно-стратегическото географско положение е един от главните индикатори на ПГП. То е в пряка зависимост от ПрГП и ИГП като изразява отношението между военно-промишления потенциал на страните, техните природни дадености от гледна точка на воденето на военни действия и най-вече числеността и техническата мощ на националните или съюзни армии. Важен показател на военно-стратегическото ГП са средствата, отделяни за военни нужди. От особено значение са морфохидрографските характеристики на границите. С най-голяма значимост обаче са блоковите съюзни отношения с други държави или военно-политически обединения и външните гаранции за националната сигурност на държавата.

Турция разполага с най-голямата по численост редовна армия (575 хил. души) не само в Близкия Изток, но и в Европа, а по броя на танковете отстъпва само на Германия, Украйна и Беларус (Р а ч е в, 1993). На територията на страната са разположени тактически ядрени оръжия. Нейните военни разходи са над 6 млрд. долара годишно. Главно направление във военната област днес е подобряване на тактико-техническите характеристики на армията. Над 50 % от турския военен бюджет отиват за внос на модерна военна техника. През 1993 г. страната е на второ, а през 1994 г. на първо място в света по внос на конвенционално оръжие. По размера на американската военна помощ Турция заема трето място в света. През периода 1980—1994 г. Анкара е получила 7,5 млрд. долара военна помощ от САЩ и 2,3 млрд. марки от Германия (Н е ш е в, 1994). Освен това Турция разполага с висока развита собствена военна промишленост, чието функциониране е под традиционната закрила на държавата. В перспектива плановете за нейното развитие са насочени към превръщането на страната в първостепенна военна сила в региона, пълно задоволяване нуждите на армията с въоръжение собствено производство и създаване на предпоставки за заемането на стабилни позиции сред страните-износителки на военна техника.

Трябва да се отбележи, че най-важният гарант за националната сигурност и ефективността на външната политика на Турция е НАТО, чийто член страна-

та е от 1953 г. В този смисъл всички нейни граници (с изключение на границите с Гърция) са гарантирани от Северноатлантическия съюз. Освен това проатлантическата ориентация на страната ѝ позволява да тушира негативите от някои аспекти на нейната вътрешна и външна политика.

* * *

В заключение трябва да се отбележи, че Турция е евро-азиатска държава, чиято геополитическа значимост се определя от изключително благоприятното ГП, големият природно-ресурсен, демографски, икономически и военен потенциал. Разположена между най-конфликтните геополитически възли в света (Балкански, Кавказки, Таджикски и Близкоизточен) страната се стреми да заеме лидерски позиции сред страните в региона. По всяка вероятност нейната бъдеща геополитическа линия на поведение ще трябва да се търси в баланс между нейната европейска и азиатска политика на фона на динамичните социално-икономически процеси в страната.

ЛИТЕРАТУРА

- А л а е в, Э. Социально-экономическая география. М., 1983.
В л а д и к о в, Е. Графична история на балканските народи. С., 1988.
К а р а с л а в о в, И. Турция. — Обучението по география, 1995, № 4.
К а р а с т о я н о в, Ст. Промените в Европа и света и отражението им върху съвременното геополитическо положение на България и страните от Балканския полуостров. — Един завет, 1994, № 4.
К а р а с т о я н о в, Ст., П. С л а в е й к о в, А. П о п о в, Б. Д и м и т р о в, Н. Г ъ д е в. География на България. С., 1993.
К о л е в, Д. Турция и средноазиатските републики на бившия СССР. — Военен журнал, 1994, № 2.
Н е д е в, Д. Балканите във външната политика на Турция. — Военен журнал, 1994, № 3.
Н е ш е в, Д. Военната промишленост на Турция. — Военен журнал, 1994, № 5.
Н о в и ч е в, А. Турция. Кратка история. М., 1965.
Р а ч е в, В. Отбранителната достатъчност като военнополитическа концепция. — Военен журнал, 1993, № 6.
Р у с е в, М. Екология и геополитически реалности в Европа. — Военен журнал, 1993, № 6.
С т а р ч е н к о в, Г. Население Турецкой республики. Демографо-икономически очерк. М., 1990.
*** Energy Statistics Yearbook 1992, New York, 1994.
*** Images économiques du monde 1994—95, 39e Année, Paris V^e, 1994.
*** UNCTAD Commodity Yearbook 1994, New York and Geneva, 1994.

СУ „Св. Кл. Охридски“

GEOPOLITICAL SITUATION OF TURKEY

M. Rousev

(S u m m a r y)

The geographical location is a system's category, composed of interrelated elements (subcategories). The changes in any of them affect the characteristic features of the whole category.

The geopolitical situation of each space, organized socio-economically and cultural-politically, is the most dynamic subcategory of the geographical location, focusing in itself the effect of all geographical factors. The author's view about the

special status which the geopolitical situation has in the system of geographical location is applicable to investigations, dealing with socially organized geospaces of highest rank, i. e. states or their regional units. The suggested structure of geographical location can underlie the geopolitical characteristics of a certain country as a whole. This survey is an attempt to break with the stereotype which by tradition gives a marked prevalence to economy while describing the geographical features of a particular state.

The geopolitical importance of Turkey is conditioned by a number of natural, historical and socio-economic factors, which if ignored, wouldn't have allowed to define accurately its role in the world today. In terms of its area and population Turkey is one of the big countries. It is endowed with substantial natural resource potential and favourable geoecological and transporteconomic location on a watershed. Occupying the contact zone between Europe, Asia and Africa, it has splendid opportunities to be a bridge that connects countries of different socio-economic development. Situated in the world's most conflicting junctions (Balkan, Caucasian, Tadzhik and that in the Near East), Turkey tends to keep balance between the European and Asian vector in its foreign policy against the background of the dynamic socio-economic processes in the country.